

Aclariments sobre les emissions d'origen català als territoris grecs

JAUME BOADA SALOM*

Introducció

Arran d'una polèmica poc transcendent¹ sobre el tema de les emissions de la Gran Companyia Catalana a Grècia, ens ha semblat que podria ser útil ampliar les informacions donades per M. Crusafont en el llibre on en parla, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval (785-1516)*.²

Tot i que Crusafont admet que “no hi ha monedes que explícitament indiquin haver estat batudes per la Gran Companyia [Catalana]”, a partir d'un estudi d'A. J. Seltman, publicat el 1971, dedueix que “hi ha un conjunt d'imitacions en billó baix o coure dels diners tornesos corrents a Grècia que foren batudes a partir de Walter de Brienne i continuades després al llarg dels 70 anys del domini de la Companyia i encara més tard pels Acciajuoli florentins que els succeïren”. A continuació, explica que Seltman va poder “fixar unes cronologies aproximades, d'acord amb les dades cronològiques que donen les troballes i això permet de se-

* Investigador i membre de la SCEN.

1. Es tracta d'una afirmació vessada a AYENSA i PRAT, Eusebi: *Els Catalans a Grècia. Castells i torres a la terra dels Déus*. Editorial Base, Barcelona, 2013, p. 14 i 15, en què s'assegura que, en els setanta-set anys en què els catalans dominaren els ducats d'Atenes i Neopàtria, mai no arribaren a encunyar moneda, sinó que feren servir les monedes franques anteriors o, més freqüentment, les venecianes (tornesos i soldinos, fonamentalment); limita les emissions catalanes al diner tornès que baté l'infant Ferran de Mallorca durant la seva efimera estada a Clarença (1315-1316), un territori que, segons Ayensa, mai no arribà a formar part dels dominis catalans a Grècia. Aquest text tengué una rèplica a la premsa en forma d'una carta d'un lector que s'hi mostrava en desacord (*El Punt Avui*, 9 de desembre de 2013), que fou contestada una setmana més tard per l'autor del llibre amb un text, escrit en un to força taxatiu, en què es refermava en les seves afirmacions.

2. CRUSAFONT I SABATER, Miquel: *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval (785-1516)*. Editorial Vico. Madrid, 1982, p. 104. L'estudi en què es basa Crusafont (vegeu la bibliografia) és SELTMAN, A. J.: “Late Deniers Tournois of Frankish Greece”. *Mints, Dies and Currency: Essays dedicated to the Memory of Albert Baldwin*. R.A.G. Carson, Londres, 1971, p. 319-323 i làmina XXII. L'autor esmenta altres obres que tracten aquest tema: METCALF, D.M.: “Frankish Petty Currency from the Areopagus at Athens”, *Hesperia* XXXIV, 3 (1965), p. 203-223, làmina 56; LAMBROS, P.: “Unedirte Mittelaltermünzen von Athen und Naxos”, *ZfN*, 1874; i “The Currency of deniers tournois in Frankish Greece”, *The Annual of the British School of Archaeology at Athens LV (1960)*, p. 38-59. SCHLUMBERGER, Gustave: *Numismatique de l'Orient Latin* (Paris, 1878), p. 312 f.

parar amb aproximació quins tipus corresponen als temps de la Gran Companyia". Tot i que Crusafont transcriu les llegendes d'aquelles emissions d'imitació atribuïbles als catalans, no entra a explicar els arguments sobre els quals Seltman basà les seves conclusions. L'objectiu de l'article present és, doncs, el d'introduir en el nostre àmbit geogràfic i temporal i reproduir en la nostra llengua tots els arguments que aquest autor britànic exposà en els seus articles i que serviren a Crusafont per fer les seves catalogacions.

Per tal de facilitar la comprensió dels arguments i la identificació de les peces de què parlem, les reproduïrem i n'explicarem el context en què foren encunyades. Seguirem l'estructura de les explicacions de Seltman, però també ordenarem les peces cronològicament per mantenir una coherència i un ordre.

A banda d'exposar aquests raonaments de Seltman, hem considerat interessant introduir el que diu sobre aquest assumpte una obra publicada més recentment, el 1994, que relaciona aquestes peces i en la qual també participà el mateix autor.³ Val a dir d'entrada que aquesta publicació es tracta més aviat d'un catàleg que d'un estudi científic i que se'n faria, anys més tard, un annex amb una llista de valoracions comercials.

Emissions de la Gran Companyia Catalana: ducats d'Atenes i Neopàtria

Com a conseqüència de la conquesta de Constantinoble arran de la quarta croada de 1204, l'Imperi Bizantí quedà definitivament desmembrat i el territori de Grècia i les illes Egees quedaren repartits entre un grapat de nobles i aventurers francs i italians que hi governaren durant més de dos segles i mig, fins a l'ocupació turca del segle XV. En aquest lapse de temps, la Gran Companyia Catalana hi aparegué quan, el 1311, derrotà Walter de Brienne en la batalla del riu Cefis, ocupà el seu ducat d'Atenes, estengueren el domini al ducat de Neopàtria, a la regió de Tessàlia, i hi romangué fins al 1388, quan Nerio Acciajuoli, el senyor florentí de Corint, ocupà l'Acròpoli d'Atenes i, després, la resta del ducat.

Ja des de la meitat del segle XIII, gran part dels ducats grecs començaren a emetre diners i òbols de coure, primer, i diners tornesos de billó després, similars als que s'encunyaven a França; de fet, aquesta tipologia fou imitada a molts indrets d'Europa, des de Navarra fins a Nàpols encara en temps d'Alfons el Magnànim. Aquestes emissions gregues foren estudiades de forma exhaustiva per diversos autors numismàtics, entre els quals cal destacar A. J. Seltman per ser un dels darrers a parlar-ne i per fer-ho basant-se en l'estudi d'un conjunt ampli d'exemplars, molts d'ells conservats al Museu Britànic de Londres i altres proce-

3. MALLOY, Alex G.; PRESTON, Irene Fraley; SELTMAN, Arthur J.: *Coins of the Crusader States*. Allen G. Berman, Attic Books Ltd. Nova York, 1994.

dents d'antigues col·leccions privades. L'autor divideix aquest aplec en set grups, dels quals ens afecten els grups segon, tercer, quart i sisè (**b**, **c**, **d** i **f**).

El **grup b** està format per tres diners i dos òbols anònims, és a dir, que no identifiquen el nom de l'autoritat sota la qual foren emesos. D'aquests cinc, Seltman atribueix un dels òbols, que mostra una creu i una lletra G, al duc Walter de Brienne, seguint el criteri d'altres autors (De Saulcy i Schlumberger, tot i que, més tard, el segon se'n desdigué i l'atribuí a la minoria d'edat del duc Guy II, mentre regia sa mare, Angelina Comnena, de 1287 a 1296). Pel que fa als tres diners i a l'altre òbol (el qual mostra una porta a anvers i revers), Seltman afirma que presenten un estil similar entre ells i, a més, molt proper al dels diners de Felip de Taranto, príncep d'Acaia (1306-1313), en els quals també hi apareix sovint una S invertida, un element que també es veu en alguns d'aquests diners anònims. Per tant, Seltman conclou que aquests tres diners anònims i l'òbol amb la marca de porta es degueren encunyar en un moment posterior a Guy II (1287-1308), molt pròxim al de les emissions de Felip de Taranto i, per tant, probablement en els primers anys de domini català del ducat d'Atenes, fet, si més no, no desmentit per la troballa d'un tresoret datat entre 1320 i 1325 i que contenia algunes d'aquestes peces.

1.- Diner. Billó baix o aram. Començaments s. XIV, després de 1311.

Pes: 0,82 g Ø: 18,5 mm

Ref.: Seltman lám. XXII-2 / Cru.VS 351 / Crus.CG 2681.

a/ +:DVX:ATENES. Creu interior.

r/ ThEBE:CIVIS:. Castell tornès tallant llegenda per dalt.

Var-1

Pes: 0,65 g Ø: 18,4 mm

Ref.: Seltman lám. XXII-3 / Cru.VS 351-1 / Crus.CG 2681a.

a/ i r/ Iguals que l'anterior, però amb llegenda ThEBA CIVIS al revers.

Var-2

Pes: 0,65 g Ø: 18 mm

Ref.: Seltman lám. XXII-4 / Cru.VS 351-2 / Crus.CG 2681b.⁴

a/ Igual que l'anterior amb llegenda +DVX.ACTENAR'.

r/ Igual que l'anterior amb llegenda .TEBAR'. CIVIS, amb S invertida.

4. Errata en la transcripció de la llegenda al Catàleg General de la Moneda Catalana: ATERAR en lloc d'ACTENAR.

2.- Òbol. Billó baix o aram. Començaments s. XIV, després de 1311.

Pes: 0,53 g Ø: 15,3 mm

Ref.: Seltman lám. XXII-5 / Cru.VS 352 / Crus.CG 2684.

a/ +DVX.ACTENAR'. Porta.

r/ +TEBAR.CIVIS. Porta.

Pel que fa al **grup c**, està format per imitacions fetes de coure de diners de billó del duc Guy II d'Atenes. Es tracta de peces que esporàdicament mostren traces de bany de plata i presenten una gran variació de pes, que normalment oscil·la entre 0,50 i 0,85 g, però que pot arribar a 1,44 g. Presenten normalment la llegenda +GVI DVX ATENES a l'anvers i THEBANI CIVIS al revers, ambdues en un estil més clar i curós que les distingeix de la resta i que, de vegades, es mostren amb variacions i abreviacions, com ara ATENIS o ATENS en lloc d'ATENES, i DAX en lloc de DVX, a l'anvers; i CIVS o CIS en lloc de CIVIS en el revers. A més, la E de THEBANI apareix esporàdicament invertida. Per al seu estudi, Seltman examinà un conjunt de 97 d'aquests diners que formaven part del fons del Museu Britànic de Londres i que, aparentment, havien format part d'una col·lecció més gran.⁵ També fa referència al puntet que, en algunes peces, es pot veure en el centre de la creu de l'anvers, i a l'anellet que esporàdicament es troba a la dreta del castell del revers. Finalment, l'autor afirma que aquesta tipologia és la més comuna de les emissions d'imitació del ducat d'Atenes, que s'han conservat en unes quantitats prou elevades com per suposar que constituïren emissions regulars i que possiblement foren encunyades al mateix ducat cap a finals del segle XIV o començaments del XV.

Tot i que, en aquesta ocasió, Seltman no fa cap atribució de l'autoria de les emissions d'aquest grup c, cal recordar aquí que 10 anys abans el mateix autor havia publicat un altre article breu, de només mitja pàgina, en què descrivia dues peces similars i emetia una teoria sobre qui en foren els responsables.⁶ En aquest treball, l'autor examina minuciosament dos diners tornesos d'una tipologia que fins aleshores es venia atribuint a Guy II de la Roche. Afirma que aquelles peces, de coure amb traces de bany de plata, semblaven simples imitacions dels diners de billó de Guy II, però mostraven algunes diferències vers les genuïnes.

5. Es refereix a la col·lecció privada de Lord Grantley que fou venuda a *Sotheby, Wilkinson and Hodge* el 3 de febrer de 1914 i que incloïa més de tres mil diners dels territoris francs a Grècia, dels quals uns mil sis-cents eren del ducat d'Atenes. SELTMAN, A. J.: "Late Deniers Tournois...", nota 10, p. 323.

6. SELTMAN, A. J.: "Two Deniers of Mediaeval Athens". *The Numismatic Circular*, Spink, Londres, setembre 1961, p. 186. L'autor s'hi remet des de la nota 10, p. 323, del seu "Late Deniers Tournois..."

En primer lloc, presentaven un pes de 0,53 i 0,45 g, molt inferior al de les monedes genuïnes, que pesen al voltant de 0,78 g, i fins i tot al de les falsificacions conegudes, sobre les quals comenta que d'un conjunt de sis peces, s'havia obtingut una mitjana de 0,76 g, amb un pes de 0,63 g per a la més lleugera. Una altra de les diferències és l'estil de les llegendes, que en aquests dos diners presenten un acabat més nítid que en les genuïnes de Guy II, les falsificacions de les quals mostren un estil més tosc però tanmateix similar al d'aquelles que pretenien substituir. Per exemple, la lletra X de la paraula DVX presenta una forma corba en les dues peces estudiades, mentre que a les peces genuïnes, com a llurs falsificacions, són simples creuetes.

Una tercera diferència rau en l'existència d'un puntet en el centre de l'anvers d'un dels dos diners examinats, que no és un element gens habitual en els diners francs encunyats a Grècia. Seltman afegeix que no solen sortir símbols al costat del castell del revers de les monedes del duc d'Atenes, sinó que més aviat apareixen en els de les monedes dels prínceps d'Acaia des de Felip de Savoia (1301-1307) fins a Joan de Gravina (1318-1333) i que, entre aquells símbols, una forma anular particular s'aprecia sovint devora el castell de les monedes de Lluís de Burgúndia (1315-1316), el pretendent Ferran de Mallorca (1315-1316) i Mahaut de Hainaut (1316-1318), i en els diners de Joan II, dèspota de l'Epir (1323-1335).

Finalment, Seltman opina que els dos diners que presentava eren, sens dubte, imitacions dels de Guy II d'Atenes però incorporant-hi un element, el símbol anular, característic dels diners d'Acaia encunyats entre 1313 i 1318, o dels de l'Epir encunyats entre 1323 i 1335, i teoritza que, per tant, degueren d'ésser encunyats després de 1313, ja ocupada Atenes pels catalans, tal vegada sota l'autoritat del duc Guillem II d'Aragó (1317-1338), per al qual, diu, els caràcters GVI (que l'autor transcriu com a "6VI") de la llegenda podien ben bé servir d'abreviatura. Val a dir, però, que aquesta coincidència podia no ser més que circumstancial, ja que abans de Guillem hi governà el seu germà, Manfred (1312-1317), ambdós fills de Frederic III de Sicília.

L'autor encara contempla la possibilitat que es tractin de simples falsificacions antigues, però recorda que no es coneixia, en el moment d'escriure l'article, cap altra tipologia que pogués correspondre a unes encunyacions catalanes i que possiblement s'usaren aquestes fins al regnat del rei Federic III de Sicília (1355-1377), qui es proclamà duc d'Atenes, un títol que inclogué en les llegendes de les monedes que féu encunyar a Sicília.

Les descripcions de les llegendes i les referències a l'estil clar i curós, al puntet del centre de la creu i a la forma anular devora el castell fan palès el fet que les monedes que Seltman descrigué el 1961 pertanyen al grup c de l'article de 1971. Malgrat tot, hi ha dues informacions que semblen contradir-se, però només en aparença.

Per una banda, l'assumpte del pes: el 1961 considerava que aquells dos diners eren força més lleugers (0,53 i 0,45 g) que aquells que imitaven (una mitjana de 0,76 g, amb 0,63 per al més lleuger), mentre que el 1971 ja esmenta, per aquestes imitacions, pesos equiparables al de les originals (entre 0,50 i 0,85 g, amb un pes màxim d'1,44 g). Això és explicable pel fet que, el 1961, només disposava de dos exemplars per sotmetre a estudi, mentre que 10 anys més tard, en disposava de 92. Sembla lògic afirmar, doncs, que d'un conjunt de 92 peces pogués treure conclusions més fonamentades referents al pes que tot just d'un parell de peces.

Per altra banda, la datació sembla ser també contradictòria. En el primer article, Seltman creu que aquestes peces pogueren ser encunyades pel duc Guillem II d'Aragó (1317-1338), basant-se en part en el dubtós argument de coincidència amb l'abreviatura de Guy II. Per contra, en el segon, l'autor no es compromet i es limita a situar l'encunyació d'aquestes monedes a finals de segle XIV o començaments del XV. Aquest fet, però, no exclou la possibilitat que fossin encunyades encara sota la dominació catalana que, recordem, es perllongà fins a 1388. A més, sembla més lògic situar l'encunyació d'unes peces d'imitació a uns anys o unes quantes dècades de les monedes que imitaven, que no pas a gairebé un segle de distància cronològica, tot i que és cert que el fenomen conegut com a "immobilització monetària" (el manteniment d'una mateixa inscripció en les monedes al llarg de períodes que sovint superaven el segle) és típic de l'Edat Mitjana i podria haver-se donat en aquest cas.

3.- Diner. Aram. Finals s. XIV.

Pes: 0,50-0,85 (usual); 1,44 g (màx.) Ø: 17; 18,3; 18; 17,5 mm

Ref.: Seltman p. 320 / Cru.VS 353 / Crus.CG 2682.

a/ +GVI DVX ATENES. Creu interior.

r/ THEBANI CIVIS. Castell tornès tallant llegendra per dalt.

Var-1

a/ amb ATENIS.

Ref.: Seltman p. 320 / Cru.VS 353-1 / Crus.CG 2682a.

Var-2

a/ amb ATENS.

Ref.: Seltman p. 320 / Cru.VS 353-2 / Crus.CG 2682b.

Var-3

a/ amb DAX.

Ref.: Seltman làm. XXII-7 / Crus. VS 353-3 / Crus.CG 2682c.

Var-4

r/ amb CIVS.

Ref.: Seltman p. 321 / Cru.VS 353-4 / Crus.CG 2682d.

Var-5

r/ amb CIS.

Ref.: Seltman làm. XXII-8 / Cru.VS 353-5 / Crus.CG 2682e.

Var-6

r/ amb E invertida.

Ref.: Seltman làm. XXII-9 / Crus. no esmenta.

Var-7

a/ amb puntet en el centre de la creu.

Ref.: Seltman p. 321 / Crus. no esmenta.

Var-8

r/ forma anular vora castell.

Ref.: Seltman làm. XXII-10 / Crus. no esmenta.

Al **grup d** de Seltman⁷ pertanyen unes peces de coure que imiten les del grup c, a les quals són similars en estil i pes, però que podríem qualificar d'híbrides perquè combinen l'anvers de la tipologia del duc Guy II amb el revers del principat d'Acaia, amb la llegenda DE CLARENCIA. Es coneixen 23 diners d'aquest tipus, conservats en el Museu Britànic, que provenen de la mateixa troballa que farcí la col·lecció de Lord Grantley, de la qual sorgiren els exemplars descrits en el grup c. Per tant, Seltman conclou que els exemplars d'ambdós grups estan estretament relacionats, tant per l'estil (aspecte que també els vincula cronològicament), com pel pes, com per la procedència, tot i ser d'una tipologia diferent. També considera que es coneixen suficients exemplars com per considerar-les part d'una emissió regular, tot i que Lambros i Schlumberger tendeixen a considerar que aquestes peces són falsificacions.

7. SELTMAN, A. J.: "Late Deniers Tournois...", p. 321.

4.- Diner. Aram. Finals s. XIV.

Pes: - Ø: 16,5 mm

Ref.: Seltman làm. XXII-11 / Cru.VS 354 / Crus.CG 2683.

a/ +GVI DVX ATENES. Creu interior.

r/ .DE CLARENCA. Castell tornès tallant llegenda per dalt.

Pel que fa a l'obra de Malloy/Preston/Seltman-1994, el cert és que sota l'epígraf "Ducat català d'Atenes o emissions incertes de la Grècia franca"⁸ relaciona aquestes i altres monedes amb llegendes diferents. És a dir, no entra a fer les distincions d'estil que feia Seltman el 1971, les aboca totes en el mateix sac i, per tant, no s'aventura a distingir quines eren les atribuïbles a la Gran Companyia Catalana. Es fa difícil determinar si és que Seltman es desdigué de les seves atribucions anteriors o si és que els altres dos autors imposaren un criteri de mantenir una posició conservadora. Malgrat tot, l'epígraf deixa clar que els autors consideren possible que s'encunyassin monedes en temps de la dominació catalana d'Atenes.

Emissió de l'infant Ferran de Mallorca

Seltman no inclou aquesta emissió en el seu treball de 1971 i la seva existència no sembla haver estat qüestionada per ningú, però hem considerat adient incloure-la en el treball present per tal de mantenir la unitat del conjunt d'emissions de personatges relacionats amb la reialesa de la Corona Catalano-Aragonesa a terres gregues.

Fill de Jaume II i germà de Sanç, ambdós monarques del Regne de Mallorca, l'infant Ferran fou designat pel rei de Sicília com a successor de Roger de Flor, assassinat amb traïdoria a Andrinòpol, en la tasca de comandar la Gran Companyia Catalana. Però l'oposició dels antics caps dels croats, principalment de Rocafort, durant 1307 i 1308, empenyé Ferran a decidir abandonar els almogàvers i retornar a Sicília.⁹ En els anys que seguiren, Ferran es casà amb Isabel de Sabran, qui engendrà un fill, el futur Jaume III de Mallorca. Després que Ferran salpàs cap a Morea amb un exèrcit amb la intenció de fer efectius els dominis de la seva sogra, Margarida de Matagrifó, la seva muller Isabel moria i, com a conseqüència, el cavaller-cronista Ramon Muntaner, gran amic de l'infant, salpà de Catània per lliurar el nadó a la seva àvia, la reina Esclaramonda, a Perpinyà.

8. MALLOY, A.; PRESTON, I. F.; SELTMAN, A. J.: *Coins...*, p. 407-411. En anglès, l'epígraf es titula "Catalan Duchy of Athens or Uncertain Issues of Frankish Greece".

9. Algun autor afirma que Ferran abandonà els almogàvers per considerar-los ingovernables. ALOMAR i ESTEVE, Gabriel: *L'infant Ferrando de Mallorca*. Biografies de mallorquins 16. Ajuntament de Palma. Palma, 1990, p. 34.

5.- Diner. Billó. 1315-1316.

Pes: 0,81 g Ø: 18,5 mm

Ref.: Schlumberger, lám. XII-22 / Cru.VS 350 / Crus.CG 2680.

a/ +IFANS.F.D'.MAIORI. Creu interior.

r/ .DE CLARENÇIA. Castell tornès que talla la llegenda per dalt.

Var-1

Pes: 0,85 g Ø: 18,5 mm

Ref.: Cru.VS 350-1 / Crus.CG 2680a

a/ Semblant amb MAIOR'K.

Var-2

Pes: 0,86 g Ø: 18,5 mm

Ref.: Cru.VS 350e-1 / Crus.CG 2680b

r/ Semblant amb .DE CLACENCIA.

Emissió de Jaume III de Mallorca

Amb l'objectiu de protegir la península del Peloponès contra l'avanç turc, l'any 1344, els barons de Morea es reuniren en assemblea a la ciutat de Rhoviata (al sud de l'actual Gastuni, al Peloponès), sota la presidència de l'arquebisbe de Patraix, i acordaren proclamar sobirà el rei Jaume III de Mallorca, a qui feren cridar perquè anàs a regir el país. Aquesta designació es féu seguint les últimes voluntats de la princesa Mahauta abans de morir, qui havia estat l'antiga rival de l'infant Ferran, pare de Jaume III, segurament conscient de la decadència de les baronies franques. Jaume III contestà acceptant el nomenament i prometé que s'hi presentaria. Però aquell mateix any de 1344, el rei mallorquí, després de ser declarat culpable un any abans per Pere III, "el Cerimoniós", en el procés que se

seguí contra seu, fou desposseït del Regne de Mallorca. Ocupat amb les lluites que mantingué contra el monarca català, de les quals sortí sempre derrotat, i abans de la seva mort el 1349 a Lluçmajor, a Jaume III li resultà impossible complir la promesa de prendre possessió dels territoris grecs dels quals havia estat designat sobirà, que es reunien sota la denominació convencional de Principat de Morea-Acaia i que incloïen el Principat d'Acaia amb la baronia de Mata-Griffó; l'illa de Negrepont, el ducat d'Atenes i diverses illes; els castells d'Argos i de Nauplia; els dominis efectius venecians (castells de Modone i Corvoni); els drets que posseïa de facto Robert d'Anjú i les parts restants que tenien com a feudataris de l'emperador de Bisanzi.¹⁰

Malgrat aquest fracàs, pel que sembla a Acaia s'encunyaren monedes reivindicant la figura de Jaume III com a monarca. Seltman les inclou en el seu **grup f**, un conjunt format majoritàriament per imitacions de diners del ducat d'Atenes sota Guy II, d'una datació tardana. La creu de l'anvers és inusualment gran i angular i pot presentar un puntet en el centre. Tant aquesta creu com el castell del revers solen estar encerclats per una orla de punts, que pot ser contínua en alguns exemplars. Afirmar que, com a mínim, hi ha vint exemplars.

Un dels diners d'aquest grup mostra les llegendes +IACOBVS MO[?R]II i CIBANI SIVIS, i n'hi ha un altre amb les llegendes IACOBVS MO[?R]CA i, aparentment, CI[?B]OSA CIVI, amb marques de doble encunyació o "repintades"; la resta mostren llegendes atribuïbles a personatges que no semblen haver-se identificat.¹¹ Seltman es fa ressò de l'article en què, el 1923, Lord Grantley atribuïa aquestes monedes a Jaume III de Mallorca,¹² tot i que, a continuació, el mateix Seltman teoritza també sobre la possibilitat que les inscripcions es refereixin a un altre príncep d'aquells territoris, Jacques des Baux (1381-1383), per a qui la Companyia Navarresa conquerí Acaia i del nom del qual les lletres I S B podrien ser una abreviatura.

Encara que Seltman no es decanti clarament per cap de les dues opcions, Lord Grantley fonamentava la seva atribució en diversos elements. El primer, que l'estil apropa aquestes monedes a l'any 1344 més que a l'època de Jacques des Baux.¹³ Tot i admetre que no està clar si les abreviatures MORCA i MORII es refereixen a Mallorca o a Morea, considera com a vàlida la possibilitat que la inscripció del revers (CIBOSA o CIBANI, que considera una forma corrompuda de THIBANI) es refereixi a Tebes i, per tant, que el personatge de l'anvers hagués de ser un Jaume (Jacques en francès) connectat amb Atenes o Morea en la

10. ALOMAR I ESTEVE, Gabriel: *L'infant Ferrando...*, p. 109 - 114.

11. SELTMAN, A. J.: "Late Deniers Tournois...", p. 321-322.

12. GRANTLEY, Lord: "Some later coins of the crusaders". *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, fifth series, vol. 3, Royal Numismatic Society, Londres, 1923, p. 47-55 i lám. IV.

13. GRANTLEY, Lord: "Some later coins...", p. 50.

primera part del segle XIV. Els fets que la conquesta del ducat d'Atenes per la Gran Companyia Catalana hagués eliminat, sota el punt de vista de l'autor, la distinció entre Acaia i Atenes, per una banda, i que els pretendents posteriors es nomenassin a si mateixos prínceps de Morea, per una altra, deixa Jaume III com a l'únic candidat a l'atribució d'aquesta emissió.

Considerant, per tant, com a certa aquesta atribució, aquestes encunyacions tengueren lloc entre 1344 (data en què Jaume III adoptà el títol de príncep d'Acaia) i 1349 (data en què morí a la batalla de Lluçmajor).

Per la seva banda, a Malloy/Preston/Seltman-1994, les monedes amb la llegenda IACOBVS s'inclouen també en l'epígraf, ja esmentat, de "Ducat català d'Atenes o emissions incertes de la Grècia franca". Els autors no esmenten Jaume III de Mallorca i afirmen que la llegenda "podria" referir-se a Jacques des Baux, però mostren una gran inseguretad. En aquest cas, ignorarien la tesi de Grantley però es mostren molt prudents a l'hora de fer una atribució rotunda.

6.- Diner tornès. Billó baix o aram. 1344-1349.

Pes: 0,69 g Ø: 19 mm

Ref.: Seltman lám. XXII-15 / Cru.VS 318 / Crus.CG 2527.

a/ +IACOBVS[flor]MORCA. Creu interior.

r/ +CIBOSA CIVI. Castell tornès.

Var-1

Pes: 0,70 g Ø: 18 mm

a/ acaba en MORII.

r/ +CIBANI SIVIS

Ref.: Seltman lám. XXII-14 / Cru.VS 318-1 / Crus.CG 2527a.

Var-2

Pes: 0,60 g Ø: 17,5 mm

a/ +[flor] IACO DNS [flor] M [?]

r/ +IAC...

Ref.: Seltman no esmenta / Cru.VS 318-2 / Crus.CG 2527b.

Conclusions

Com sap qualsevol historiador, investigador o simple aficionat a la Història, no hi ha veritats irrefutables quan es refereixen a un assumpte sobre el qual no es disposa d'una base documental sòlida, i molts enunciats s'han de basar en mers indicis obtinguts a partir d'una observació acurada dels elements disponibles. Si aquesta mancança es dona en l'àmbit de la numismàtica, els investigadors acostumen a fixar-se no només en els fets històrics constatats, sinó també en els detalls que mostren físicament les pròpies monedes. És el que féu Seltman el 1961 i el 1971, Lord Grantley abans que ell i altres autors en estudiar les monedes franques a territoris grecs, fixant l'estil de les encunyacions com un tret a tenir en compte. Seltman va estudiar el que probablement és el conjunt d'aquestes monedes més gran mai reunit, i ho va fer posant-hi esment en les llegendes però també en els detalls. Aquest mètode de classificació basat en l'estil de les monedes no és una innovació d'aquest autor, sinó que ha estat un criteri cabdal des de molt temps enrere perquè els numismàtics (i també els arqueòlegs) poguessin datar les monedes d'una època, la medieval, en què la manca de dates a les peces, la immobilització de les llegendes i la profusió de tipus d'imitació dificultava (i encara dificulta) la seva atribució i datació. El fet que, anys més tard, el 1994, Seltman es mostràs quelcom més conservador però gens segur en les atribucions en una obra publicada conjuntament amb altres autors no canvia substancialment aquella realitat.

Existeixen nombrosos exemples de moneda de caràcter imitatiu reconegut, l'origen de la qual no és objecte de cap discussió. Durant segles, els diners de Melguell-Montpeller imitaren certs tipus de la moneda de Narbona i mai ningú no ha afirmat per això que els diners melgoresos no tinguin res a veure amb Melguell-Montpeller. Quelcom semblant es pot dir del florí florentí, que fou imitat a diversos indrets d'Europa, incloent-hi alguns dels territoris de la Corona Catalano-Aragonesa. Pel que fa a les immobilitzacions dels noms que apareixen a les monedes, el diner morlà, del Biarn, per exemple, quedà immobilitzat durant segles amb el nom del comte Centull, quan els comtes del moment tenien altres noms (Gastó, etc.), però la realitat és que aquesta atribució està àmpliament acceptada.

Per tant, qualsevol autor que pretengui construir arguments sòlids sobre les emissions monetàries medievals, no pot ignorar aquests fenòmens, assumits i gestionats amb eficiència des de fa llarg temps, i hauria d'abstenir-se d'emetre afirmacions excessivament taxatives i poc fonamentades. Contradiu, no ja la hipòtesi de Crusafont, sinó la de dos experts britànics que estudiaren meticulosament, en moments diferents, un fons ampli d'un tipus de moneda molt escassa i que basaren les seves conclusions en uns principis numismàtics que alguns historiadors sovint no tenen en compte.

Per altra banda, la legitimitat de la moneda emesa és indiscutible. La Gran Companyia Catalana estigué sempre a l'empara d'un rei (del de Sicília des de la seva creació el 1303 fins al 1380 i del de Pere III "el Cerimoniós" com a rei de la Corona Catalano-Aragonesa a partir d'aquell any) i el ducat regit per un personatge relacionat amb la casa reial corresponent. Per tant, no resulta descabellat atribuir-li a les emissions monetàries que s'hi fessin, per molt que fossin d'imitació d'altres preexistents, la mateixa naturalesa que la d'altres territoris de la mateixa Corona. A més, la imitació d'uns tipus precedents tendria una certa lògica si els ocupants pretenien dotar la moneda d'una certa estabilitat i evitar els inconvenients que podria haver suposat la substitució d'un sistema monetari per un de nou en una zona ja de per si conflictiva que devia presentar una fràgil estabilitat social i econòmica.

Agraïments

- Miquel Crusafont, per la cessió de les imatges del seu arxiu personal i de còpies dels articles de Seltman en què basà les seves classificacions.
- José Truyol, de Zuric (Suïssa), per haver-nos facilitat, des de la distància, la consulta del llibre *Coins of the Crusader States*.
- Subhastes Àureo & Calicó, per la cessió d'algunes de les imatges emprades.

BIBLIOGRAFIA

ALOMAR I ESTEVE, Gabriel: *L'infant Ferrando de Mallorca*. Biografies de mallorquins 16. Ajuntament de Palma. Palma, 1990.

CRUSAFONT I SABATER, Miquel: *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval (785-1516)*. Editorial Vico. Madrid, 1982 (Cru.VS).

CRUSAFONT I SABATER, Miquel: *Catàleg general de la moneda catalana. Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa (s. V aC – s. XX dC)*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics – Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 2009 (Cru. CG).

GRANTLEY, Lord: "Some later coins of the crusaders". *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, sèrie 5a, vol. 3. Royal Numismatic Society, Londres, 1923, p. 47-55 i lám. IV.

MALLOY, Alex G.; PRESTON, Irene Fraley; SELTMAN, Arthur J.: *Coins of the Crusader States*. Allen G. Berman, Attic Books Ltd. Nova York, 1994.

SELTMAN, A. J.: “Late Deniers Tournois of Frankish Greece”. *Mints, Dies and Currency: Essays dedicated to the Memory of Albert Baldwin*. R.A.G. Carson, Londres, 1971, p. 319-323 i làmina XXII.

SELTMAN, A. J.: “Two Deniers of Mediaeval Athens”. *The Numismatic Circular*. Spink, Londres, setembre 1961, p. 186.

Publicació anònima en format digital titulada *Coins of the Crusaders*, de la qual hem extret la imatge de l'exemplar que relacionam amb la ref. 5-var.1, que es trobava disponible, el febrer de 2015, a l'adreça web següent:

<http://www.numismatas.com/Forum/Pdf/David%20Ruckser/Coins%20of%20the%20Crusaders.pdf>.